

Зміст

Передмова до українського видання.	5
Подяки.	9
УКРАЇНСЬКИЙ ПАЛІМПСЕСТ.	11
I Коріння	13
II ФОРМУВАННЯ	49
III ПЕРЕЛОМ.	83
IV Зустріч з українською діаспорою.	97
V Втрачені ілюзії дев'яностих	125
VI Прочитати заново: Тарас Шевченко та Іван Франко	155
VII Втрачена Україна	189
VIII Літературний родовід.	215
IX Місія Фортінбраса	233
X Про небезпеки для України	265
XI Покинуті секрети.	307

XII Трагічне переплетення — польсько-українські стосунки	329
XIII Одне з облич української долі.	353
XIV Навколо Шевельова	367
XV Постчорнобильська бібліотека або ж Обличчя української літератури.	386
XVI Дилеми українського письменника	403
XVII Після Майдану	415
Додатки	433
Оксана Забужко. Зі східним акцентом	435
Мірослав Чех. Забужко розповідає про Майдани	451
Анджей Менцвель. До нової України.	457

ПЕРЕДМОВА до українського видання

Такого жанру — «розмови» — в українській літературі давно бракує. Несміливі спроби початку 2000-х якось заповнити цю лакуну успіху не мали — на той час українці ще взагалі не розсмакували нон-фікшн, для нашого неопереного і вбогого книжкового ринку то було як масло без хліба... Всі ці десять років я люто заздрила полякам на їхню багатющу нон-фікшн — і щоразу, опиняючись у Польщі, спішила до книгарень напихати валізку книжками: репортажами, історичною публіцистикою, тревелогами, щоденниками, біографіями — таки ж «розмовами», жанром, що по-польськи зветься особливо гарно: «інтерв'ю-ріка». Саме так, ріка: плин живої думки, потік монологу, добутий на світ і любовно-зацікавлено підтримуваний і скеровуваний співрозмовцем, який — о радість! — уміє слухати.

Трохи про це саме вміння. У сучасному інформаційному світі, де всі вуха закорковано і де люди, країни й культури, здається, тільки те й роблять, що знай перекрикують себе навзаєм, змагаючись, кому гучніше вийде, володіння сократичним мистецтвом бесіди, тим «акушерством думки», з якого колись починалась європейська цивілізація, залишається, може, одним із останніх наших шансів на порозуміння, — а отже, на втримання при здоровому глузді. (Вперше почувши діловиту, нині вже й в Україну перекочовану російську розмовну формулку

«Я вас услышал», я злякалася, як від поліцейського «все, що ви скажете, може бути використано проти вас», — це була інша форма комунікації і, відповідно, інша форма культури: та, в якій «слухають» — без співучасті й співчуття; не на те, щоб зрозуміти твою позицію, а єдино на те, щоб добути від тебе відомості, потрібні для укріплення власної, — а це в системі координат класичного гуманізму якраз і дорівнює оголошенню війни: так допитують полонених.)

Іза Хруслінська — дитя європейської культури *par excellence*: людина діалогу, і міжкультурного в тому числі. Варшав'янка, що багато років прожила у Франції, вона, опинившись на роботі в Україні, швидко опанувала українську — і за який-небудь десяток років зробила для польсько-українського порозуміння більше, ніж цілий шерех наших професійних полонофілів, які роками заведено розповідають польській публіці про Україну строго те, що та бажає почути (сказати б — із позиції полоненого, який дурить слідство, сподіваючись собі за те поліпшеної пайки). Тож, коли вона, прочитавши «Музей покинутих секретів», запропонувала мені зробити таку книжку «розмов про Україну», «інтерв'ю-ріку» (роман викликав у неї бурю запитань, що у формат журнального інтерв'ю не вміщалися), я погодилася — трохи з власного «полонофільства» («розказати» небайдужій тобі культурі про своє «одразу все», «одним пакетом» — чим не спокуса?), але більше все-таки з «туги за жанром»: за тою самою сократичною бесідою. Упродовж тижня ми з пані Ізою, усамітнившись, за ініціативою видавця, у замку Клічків серед соснових борів Нижньої Силезії, по 7–8 годин денно розмовляли «під запис», — і це справді був незабутній досвід інтелектуального й духовного обміну, чистий платонівський «бенкет» (по-старовинному — «беседа»: ще всього яку сотню років тому це слово в Україні й означало бенкет, учту — точний відповідник грецького «симпозіуму!»). Книжка, що виліпилася з того у висліді наступних місяців мозольної праці, вже не так мене цікавила: здавалася «сплеченим боргом польській культурі», і не більше.

Але сталося інакше. Книжка вийшла в світ у листопаді 2013-го. Акурат коли ми їздили Польщею з презентаційним туром, на відтинку між Варшавою і Познанню, в Києві почався Євромайдан.

За минулу зиму «Український палімпсест» (найчастіше в комплекті з «Музеєм покинутих секретів») став для польського читача путівником по українських Майданах: по всіх нараз, скільки їх було. Путівником по тій Україні, яка по-справжньому вийшла на яв, щойно коли вихлюпнулася на вулиці на виду в усього світу – і якої навіть найближчі наші сусіди за західним парканом за 23 роки існування формально-незалежної української держави, як виявилось, – ані не розгледіли, ані не зрозуміли... Втім, як би вони могли це зробити, якщо вона тільки-тільки починає розуміти себе сама?..

У якомусь сенсі, отже, цю книжку тепер можна вважати моїм «персональним Майданом». А це значить, що її повернення – уже в перекладі «назад», на українську, якою й велися наші «клічкувські розмови», – туди, куди вона генетично належить: до українського читача, який, в остаточному підсумку, і є її головним героєм, що його я весь вік намагаюся зрозуміти й пояснити (у тих-таки, не раз тут згадуваних, Гогенових термінах «Хто ми? Звідки? Куди йдемо?»), – своєю чергою, також робиться неунікненним і обов'язковим. Інакше це було б – як говорити іншим про нього за його спиною. А надходять часи, коли все приховане має вийти на яв, – і на палімпсестах проступають затерті знаки.

*Оксана Забужко
Київ, 2 квітня 2014 р.*

I Коріння¹

*Я народилась у родині, якій вдалося зберегти
тяглість традиції та пам'яті*

— Пані Оксано, Ви письменниця, інтелектуалка, особистість із чітко окресленими поглядами, для багатьох — ікона сучасної української культури. Що для Оксани Забужко означає дефініція «українська письменниця»?

— Так, безперечно, я українська письменниця. І я завжди дуже гостро відчувала багаж того, що називається літературним родоводом. Коли йдеться про духовну спадщину, почуваю свою відповідальність перед моїми попередниками — митцями, що вже від нас відійшли, але свідомо вибрали належність до української літератури, попри те, що це була література колоніальна. Те, що вони були українськими письменниками, не давало їм жодної вигоди. Радше, як висловився Юрій Шевельов², вибір

¹ Переклад із польської Дзвенислави Матіяш (розділи I–XVI).

² Юрій Шевельов (1908–2002), користувався також псевдонімом Юрій Шерех — український мовознавець, літературний критик, есеїст, із 1944 року перебував на еміграції в Німеччині, Швеції, США; викладав у Гарвардському університеті, згодом професор Колумбійського університету; один із засновників двох ключових еміграційних інституцій: Мистецького українського руху (МУР) і Української вільної академії наук. Автор революційної праці з історії фонології української мови